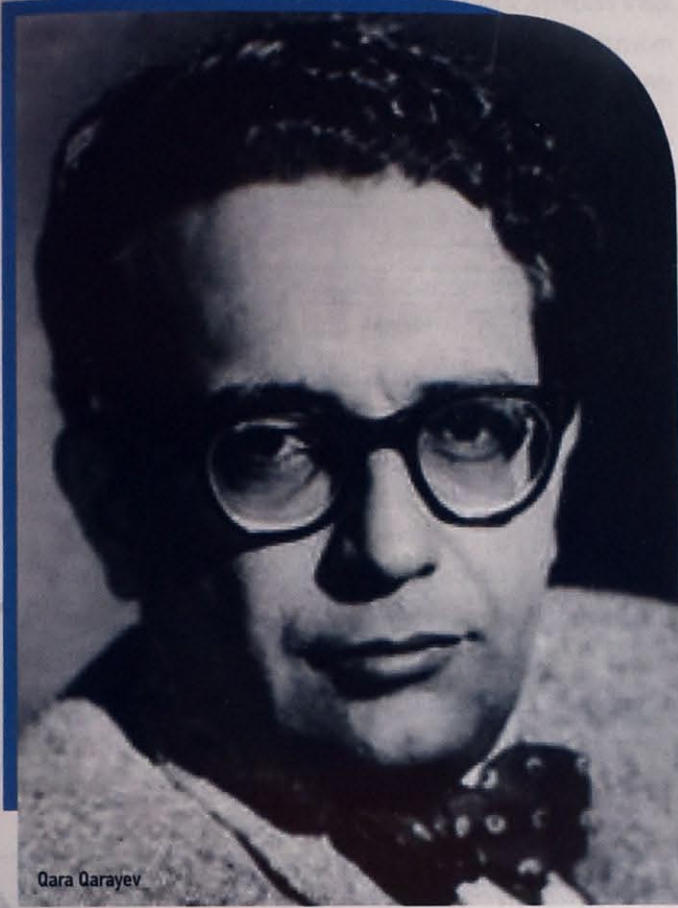

QARA QARAYEVİN “PAYIZ” A CAPELLA XORUNDA MİLLİ LADLARDAN İSTİFADƏ

Qara Qarayev

Dmitri Şostakoviç məktəbinin ən parlaq nümayəndələrindən olan görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayev hələ onun tələbəsi olmasdan öncə xalqımızın milli musiqisini dərinləndirən mənimsəmişdi. Doğma folklorumuzun sirlərini, aşıq və muğam sənətini ona professional musiqimizin banisi, dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli aşılamişdi. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları”nı dərinləndirən öyrəndikdən çox sonralar müəllimi haqda deyirdi: “Üzeyir bəy mənim milli ruhum uğrunda çarpışdı”. Q.Qarayev müəlliminə bəslədiyi sonsuz minnətdarlığını ömrünün sonunadək qoruyub saxlamışdı.

Bəstəkarın milli musiqiyə dayaqlanma və folklorlardan istifadəyə dair özünəməxsus yanaşması və dəyişməz prinsipləri vardı. Qeyd

Leyla Muradzadə,
Azərbaycan Milli Konservatoriyasının doktorantı
E-mail: muradzadeh.l@hotmail.com

edirdi ki, “mən tələbəni xalq yaradıcılığının hazır nümunələrindən sitat şəklində faydalanma yoluna yönəltməkdən uzağam. Xalq musiqisinə sırf qoruyuculuq baxımından yanaşma mühafizəkarlığa gətirib çıxarır, irəliləyiş və inkişafa maneçilik törədir, onu bir növ donmuş nəyəsə, daha doğrusu, muzey eksponatına çevirir. Burada, bütün yaradıcılıqla bağlı məsələlərdəki kimi, milli musiqi mədəniyyətinin geniş çevrəsində ən yaşamlı və dəyərlilərin seçilməsinə gənc bəstəkarın yaradıcılıq təşəbbüsü və var qüvvəsi ilə işləmək bacarığı olmasa, uğur qazanıla bilməz...” (1).

Q.Qarayevın yaradıcı siması parlaq temperamentlə rəssam dəqiqliyinin, rəng müxtəlifliyi – emosional palitra zənginliyi ilə mənəvi-psixoloji dərinliyin ahəngiylə səciyyələnir. Bəstəkarın daxilində müasirliyin aktual mövzularına maraqlı keçmişə olan maraqla bərabər yaşayırdı. O, sevgi və mübarizə, insan təbiəti və qəlbi haqda yazır, musiqi səslərinin köməyi ilə fantastika dünyasını, xəyalları, yaşama sevinci və ölümün soyuğunu ifadə etməyi bacarırdı.

Musiqi kompozisiyasının qanunlarına böyük ustalıqla yiyələnən Q.Qarayev bütün yaradıcılığı boyu öz əsərlərinin forma və dilinin daim yenilənməsinə, müasir yazı texnikalarıyla işləməyə can atırdı. Hətta

məqalələrinin birində yazırdı: "Sənətkar dövrün nəfəsini duymursa, özünü vətəndaş, yeni cəmiyyət uğrunda tarixi döyüşlərin iştirakçısı kimi hiss etmərsə, istədiyi zirvəyə qalxa bilməz, çünki həyatın nəbzini tutmaq bacarığı istedadın əsas cəhətidir" (2).

Başqa bir məqaləsində qeyd edir ki: "...Bizim dövrümüzdə zamanın burulğanına düşmüş sənətkar bəzən özünün böyük zəhmətlə nail olduğu tapıntılardan imtina etməyi bacarmalıdır ki, dövrüylə daha çox səsleşən yeni ifadə vasitələrinin axtarışına başlasın" (3).

Bəstəkarın yaradıcılıq irsini ən müxtəlif janrlı əsərlər təşkil edir. Onun yaradıcılıq aktivinə musiqili teatr üçün bəstələr, simfonik və kamera instrumental əsərlər, romanslar, kantatalar, uşaq pyesləri, dram tamaşaları və kinofilmlərə yazılmış musiqi aiddir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Q.Qarayev yaradıcılığı boyu dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin ədəbi irsinə dəfələrlə müraciət etmiş, bununla da ölməz şairə öz dərin rəğbətini bildirmişdir. O deyirdi: "Nizaminin əsərləri ilə bu qədər orqanik səsleşən, sonsuz mövzu və boyaları musiqi qədər üzə çıxaran ikinci bir incəsənət sahəsi tapmaq çətindir..."

Həmçinin vurğulamaq lazımdır ki, Q.Qarayev Azərbaycan musiqi tarixinə qarışıq xor üçün *a capella* əsəri yazmış ilk bəstəkar kimi də daxil olub. 1947-ci ildə yazılmış "Payız" adlı bu əsərin mətni Nizami Gəncəvinin "Leyli və Məcnun" poeməsindən götürülüb. Məlum olduğu kimi, həmin il dahi şairin anadan olmasının 800-cü ildönümü idi. Bu münasibətlə Q.Qarayev "Leyli və Məcnun" simfonik poeməsini, sonralar isə (1958) hətta özünün eyniadlı baletini də bəstələyir.

Təhlil edəcəyimiz lirik "Payız" xoru yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycanın xor musiqisi tarixinə ilk *a capella* əsəri kimi düşüb. Payızın yetişməsi və Leylinin ölümü səhnəsindən yaranan hüznü ab-hava bəstənin ümumi əhvali-ruhiyyəsini təşkil edir. Bu fəsildə bağların saralması, ağaclardan tökülən yarpaqların məhv olaraq torpağa qarışması sanki insan həyatının sonuna bir analogiyadır.

"Qaydadır yarpaqlar tökülən zaman
Qanlı sular axar o yarpaqlardan.
Suyun şüşəsi də soyuyub donar,
Bağların üzünə sarılıq qonar.
Ölüm zərbəsilə qabarar budaq,
Torpağa pay olar hər qızıl yarpaq".

Əsər qeyri-adi harmonik dili, dəyişkən və zamanla sərbəst inkişafı lad-intonasiya boyalarının zənginliyi ilə səciyyəvidir. Forma etibarilə üçhissəli quruluşa malik bu parça şərti olaraq ABB₁A₁C|BA kimi sxemləşdirilə bilər.

Homofon-harmonik fakturada yazılmış I hissədə ilk xanələr kiçik sekunda münasibətli major-minor üçsəsliləri şəklində verilib. Soprano və alt səslərində keçən bu harmoniyalar elə ilk xanələrdən dinləyicini tutqun və kədərli səhnənin təsiri altına salır. Akkordlar burada irəlindəki əsas cümlənin səsaltısı kimi çıxış edir. "A" kimi işarə etdiyimiz, 2-ci xanədən başlayan, tenor partiyasında eşidilən mövzunun re mayəli "Şur" ladına aid olduğunu təyin etmək olar (№1).

Nümunə: №1

14-cü xanə xaricində sopranolarda divizi şəklində (tersiyalarla) "b" mövzusu başlayır. "Re" tonikalı bayatı-şiraz ladına aid bu mövzuya 14-cü xanədə altlar kontrapunkt təşkili ilə, sərbəst şəkildə inkişaf edir və 29-cu xanədə mayəyə gəlir. 26-cı xanə xaricində bas partiyasında yenidən "b" mövzusu keçir, lakin sopranolardan fərqli olaraq burada divizi yoxdur. 32-ci xanə xaricində sopranolar "a" mövzusunun yenidən ifa edirlər və beləliklə, biz "abba" sxemini alırıq. II hissə polifonik quruluşa malik fuqatodur. 42-ci xanə xaricində tenor partiyasında başlayan, "c" kimi işarə etdiyimiz sərbəst inkişafı, lakin dilkeşə bənzər intonasiyalı mövzu, 48-ci xanə xaricində altlarda 5 ↑ ↑ səslənir. Eyni şəkil 54-cü xanə xaricində sopranolarda, 60-da isə bas səslərində müşahidə olunur. Bir-birinə kontrapunkt təşkil edən bu mövzular aşağıdakı sxemi əmələ gətirir:

SC
AC
TC
BC

70–77-ci xanələrdə kiçik bir kulminasiya müşahidə olunur. 78-ci xanədən etibarən musiqi pp nyunasında, xromatizm şəkili kiçik sekunda münasibətli kvart-sekstakordlarla aşağıya doğru hərəkət edir (№2).

Nümunə №2:

Şərti olaraq adlandırdığımız III hissə I hissənin xülasə şəklində, yəni yalnız "b-a" mövzuları olmaqla təkrarı, daha dəqiq desək, güzgüli repriza və kiçik kodadan ibarətdir. 90-cı xanədə soprano və altlarda başlayan "b" mövzusu yenə də sonrakı xanədə tenor partiyasının şur intonasiyalı cümləsiylə davam edərək tamamlanır. Bundan sonra səslənən basların üç xanəlik solosu sanki ağacdan

Ədəbiyyat:

1. "Советская культура" qəzeti, 29.XI.1962.
2. Aida Tağızadə. "XX əsr Azərbaycan musiqisi". "Elm və təhsil". Bakı–2011, səh. 32–33.
3. Кара Караев. Статьи, письма, высказывания. Москва–1978, с. 32.

Резюме

В представленной статье говорится о произведении К.Караева "Осень" для хора а капелла. В исследовании также проводится подробный анализ структуры и содержания данного произведения, определяется ладовая принадлежность.

Ключевые слова: Низами, композитор, мугам, хор.

düşən sonuncu yarpaqdır. Mayeyi-şur pərdəsinin kadensiyasını vurğulayan bu parça həm ondan əvvəlki cümlənin yekunu, həm də onu kodadan ayıran bir ştrixdir.

100–111-ci xanələr kodadır. Burada tenorlar zəncirvari nəfəslə mi səsinə saxlayır, baslarda pauzadır, alt və sopranolar isə böyük və kiçik tersiya münasibətli üçsəsliliklərlə "A" hecası üzərində dalğavari hərəkət edərək musiqidə qeyri-adi bədii təsvir yaradır. Poetik dillə ifadə etsək, bu akkordlar payız külayinin burulğantək havaya qaldırılıb endirdiyi xəzəli, eyni zamanda insanın son dəfə dərinədən nəfəs alaraq can verməsi səhnəsini canlandırır. Bir xanəlik pauzadan sonra son olaraq ikili tonikalı *d moll* üçsəslisi səslənərək əsərə yekun verir.

Beləliklə, bu məqalədə dahi Q.Qarayevin müasir harmoniyalar və qeyri-sabit tonallıqlı musiqi cümlələri daxilində xalq nümunələrindən qətiyyətlə sitat şəklində istifadə etmədən sırf milli ladlarımız əsasında necə müfəssəl bir kompozisiya yaratdığına qismən də olsa təhlilini verdik. Ümidvarıq ki, bu təcrübə çağdaş bəstəkarlıq məktəbinin yazı texnikasında da rol oynayacaq və muğamlarımızın müasir harmonik dillə ifadəsi yeni konsepsiyalarda öz təşəkkülünü tapacaq.

Summary

The article is about creative ideas of prominent azerbaijani composer Gara Garayev, his innovation in music history and contribution of "Autumn" a capella chorus to the development of modern composers' school. The structure of work, national fret identity, as well as comprehensive content analysis are provided in the article.

Key words: Nizami, composer, mugham, chorus.